

ՔԵԹՐԻՆ ՄԱՔԱՈՒԼԵՅ, «ԴԻՄՈՒՄ` ԱՆԳՈՒՄՅԻ, ՇՈՏԼԱՆԴԻԱՅԻ ԵՎ ԻՈՒԼԱՆԴԻԱՅԻ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴՆԵՐԻ ՆԵՐԿԱՅԻՍ ԿԱՐԼՈՐ ՀԱՐՑԵՐԻ ԿԵՐԱԲԵՐՅԱԼ»*

Էլյա Դիսայան

Բանալի բառեր` գաղութային քաղաքականություն, հանրապետություն, դեմոկրատական համակարգ, ազատություն, սահմանադրություն:

18-րդ դարում Մեծ Բրիտանիան սկսում է զարգանալ աննախընթաց կերպով, որը պայմանավորված էր մի շարք գործոններով:

Երկրի զարգացման համար հատկապես հատկանշական էին արդյունաբերական հեղաշրջման ազդեցությունը, առևտրի զարգացումը և գաղութների ավելացումը:

Արդեն 1756թ-ին Անգլիան ներքաշվում է յոթնամյա պատերազմի մեջ: Պատերազմի արդյունքում նրանց հաջողվում է գրավել մի շարք ֆրանսիական գաղութներ: Գաղութների նվաճումը մեծ նշանակություն է ունենում Մեծ Բրիտանիայի առևտրի և տնտեսության զարգացման համար: Սակայն միևնույն ժամանակ երկիրը պատերազմի մեջ է ներքաշվում ամերիկյան իր գաղութների հետ:

Տվյալ ժամանակաշրջանում բեկումնային իրողություն էր Անգլիայում լուսավորական գաղափարների սաղմնավորումը, որով հիմք է դրվում Լուսավորության դարաշրջանը: Այն համարվում է Եվրոպայի պատմության առանցքային փուլերից մեկը, որը կապված էր գիտական, փիլիսոփայական և հանրային մտածողության վերելքի հետ:

Անգլիայի պատմության այս շրջադարձային ժամանակահատվածում պատմության թատերաբեմում իր գործունեությամբ մեծ ներդրում է ունենում Քեթրին Մաքաուլեյը:

Անգլիական և ամերիկյան պատմագրության ներկայացուցիչները կատարել են նշանակալից քայլեր Մաքաուլեյի կյանքի և ստեղծագործական ժառանգության ուսումնասիրության ճանապարհին: Մ. Ա. Բարզը բնութագրել է հեղինակին որպես անգլիական պատմագրության ակնառու ներկայացուցիչ` նշելով վերջինիս անալիտիկ, վերլուծական միտքը և աչքի ընկնող գրականագիտական շնորհը [1]:

Քեթրին Մաքաուլեյը դարձել է Անգլիայի պատմության առաջին հետազոտողներից մեկը, ով ուսումնասիրել է Մեծ Բրիտանիայի պատմությունը արմատական-ժողովրդավարական տեսանկյունից: Նրա «Դիմում Անգլիայի, Շոտլանդիայի և Իռլանդիայի ժողովուրդների ներկայիս կարևոր հարցերի վերաբերյալ» աշխատությունը գրված է հանրապետականների դիրքից, որը բնորոշ չէր տվյալ ժամանակահատվածի պատմագրության ներկայացուցիչների համար:

Դիտարկելով այս աշխատությունում Մաքաուլեյի հայացքները` Ն. Ս. Կրեյենկոյին նշում է, որ Մաքաուլեյը պատկանում էր այն փոքր խմբին, որը ներկայացնում էր «ձևավորվող արդյունաբերական հասարակական դասի» շահերը և նրա աշխատությունը արտացոլում է արտահայտված դեմոկրատական գաղափարներ [2]:

Անգլիայի պատմությանը նվիրված իր «Դիմում` Անգլիայի, Շոտլանդիայի և Իռլանդիայի ժողովուրդների ներկայիս կարևոր հարցերի վերաբերյալ» գրքում Մաքաուլեյը ներկայացնում է Անգլիայի կառավարման ձևի և կայսրության գաղութային քաղաքականության մասին: Նա անդրադառնում է երկու կարևորագույն հիմնահարցի` տալով միա-

* Հոդվածն ընդունվել է 05.02.2017:

Հոդվածը տպագրության է երաշխավորել պ.գ.դ., պրոֆեսոր Ա. Ստեփանյանը:

ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԼՐԱՏՈՒ 2017

ժամանակ նաև համոզիչ պատասխան հողվածում ներկայացվող դրանց վերաբերյալ ենթահիմնահարցերին: Առաջին հիմնահարցը, որին անդրադառնում է հեղինակը, վերաբերում է կայսրության կառավարման ձևին: Այս հիմնահարցի շրջանակներում հեղինակը ներկայացնում է կամքի ազատությանն ու պետական գործիչների գործունեությանը վերաբերող ենթահիմնահարցը, որը կապված է իր հայրենակիցների կամային հատկանիշների դրսևորումների հետ: Երկրորդ հիմնահարցը կապված է կայսրության գաղութային քաղաքականության հետ: Տվյալ հիմնահարցի հետ աղերսվող ենթահիմնահարցում հեղինակն անդրադարձել է գաղութների բնակիչների հիմնարար իրավունքներին:

Հեղինակն իր «Դիմում Անգլիայի, Շոտլանդիայի և Իռլանդիայի ժողովուրդների ներկայիս կարևոր հարցերի վերաբերյալ» աշխատությունում առաջին հիմնահարցը ներկայացնելիս միաժամանակ խոսում է պետության կառավարման մի քանի տեսակների մասին, մասնավորապես անդրադառնում է ժողովրդավարությանը, հանրապետությանը, միապետությանը և դրանց տարատեսակներին՝ ներկայացնելով նաև իր նախընտրած կառավարման մոդելը՝ կառավարման հանրապետական ձևը: Նրա արտահայտած գաղափարներից կարելի է եզրահանգել, որ նա ներկայիս տերմիններով արտահայտված լիբերալ-դեմոկրատիա հայեցակարգը պատկերացնում է ժամանակակից ընկալումներով:

Առաջին հիմնահարցը ներկայացնելիս Քեթրին Մաքաուլեյը իր աշխատանքում մեջբերումներ է կատարել Պոլիբիոսի աշխատություններում ներկայացված կառավարման քաղաքական համակարգերի տարատեսակներից՝ միաժամանակ վերլուծելով դրանք, քանի որ իր աշխատության մեջ նշում է, որ այս հեղինակի քաղաքական համակարգերի վերաբերյալ Պոլիբիոսի ներկայացրած նկարագրությունները և բացատրությունները ամենաճշգրիտներից է համարում և փաստերով ապացուցում է, որ դրանք ամենամոտն են իր ժամանակաշրջանի քաղաքական համակարգերին: Քեթրին Մաքաուլեյը Պոլիբիոսի սման նշում է, որ որոշ հեղինակների կողմից կառավարման երեք հասարակ տեսակների՝ թագավորական իշխանության, արիստոկրատիայի և ժողովրդավարության առանձնացումը չի համապատասխանում իրականությանը, քանի որ այս ձևերի կողքին գոյություն ունեն երեք այլ ձևեր, որոնք միաժամանակ և՛ տարբերվում են, և՛ նման են դրանց[3]:

Կարծում ենք՝ Մաքաուլեյն այս համակարգերը ներկայացնելիս կրել է նաև իր ժամանակաշրջանի ազդեցությունը, քանի որ մինչև իր նախընտրած կառավարման համակարգին անդրադառնալը, նկարագրում է եվրոպական այլ երկրների քաղաքական մոդելները և հետո միայն, հաշվի առնելով Անգլիայի յուրահատկությունները, ապացուցում է կառավարման հանրապետական մոդելի առավելությունները: Հետաքրքրական է, որ նա դեմոկրատիան ներկայացնում է որպես մեծամասնության կարծիքի գերակայություն:

Հետաքրքրական է այն փաստը, որ, ճիշտ է, Մաքաուլեյը չի արտահայտել որոշակի շեշտված կարծիք պետական կառավարման վեց ձևերի հաջորդականության մասին, սակայն իր աշխատանքում ներկայացնում է դրանք:

Ուսումնասիրելով աշխատանքը՝ ես կարող եմ եզրակացնել, որ նա այստեղ ամբողջությամբ համակարծիք է Պոլիբիոսի հետ: Չնայած նա ոչ մի բացահայտ դիրքորոշում չի ներկայացնում, սակայն իր նկարագրություններն ինձ հնարավորություն են տալիս հիմնավորելու, որ կառավարման առանձին ձևերի ներքին զարգացումն անցնում է հինգ էտապներ՝ *δύσκολη* [ἀρχαί και γενέσεις], զարգացում [αύξησης], ծաղկում [ἄκμῃ]; փոփոխություն [μεταβολή] և վերջ [τέλος][4]:

Հեղինակը ներկայացնում է պետական կառավարման խառը տիպի վերլուծությունը, այսինքն՝ ձև, որտեղ միացվում են լավագույն պետական ձևերի առավելությունները

որ և որտեղ, շնորհիվ փոխադարձ վերահսկողության, ոչ մեկը չի զարգանում մյուսներից առավել: Այս իրողությունը հետաքրքրական փաստ է, քանի որ Լուսավորության դարաշրջանի մի շարք հեղինակներ հանգում են այս տեսակետին, սակայն ի հակադրություն քչերի, Մաքաուլեյը քաջատեղյակ էր, որ այս վերլուծությունը, անտիկ ժամանակաշրջանի ընդհանուր քաղաքական տեսության մի մասն է[5]:

Հեղինակն իր աշխատությունում պետության կառավարման ձևերին հակիրճ անդրադառնալուց հետո առաջին հիմնահարցում ոչ բացահայտ ձևով նշում է, որ նա կառավարման հանրապետական մոդելի կողմնակից է: Չնայած Քեթրին Մաքաուլեյը բացահայտորեն չի անդրադարձել ազատության բնույթին մինչև իր կյանքի վերջը, այնուամենայնիվ, իր աշխատանքը ցայտուն կերպով ցուցադրում է հանրապետական ազատության առավելությունները[6]:

Իր աշխատանքում նա ցայտուն կերպով արտահայտում է իր հակումը ժողովրդավարության նկատմամբ: Նա կարծում է, որ հանրապետական կառավարման ձևի տարբեր մոդելներից, որոնք կիրառվել են մարդկության պատմության ընթացքում, միայն լավ բալանսավորված դեմոկրատական համակարգն է, որը կարող է ապահովել հասարակության ազատությունը և ուրախությունը: Այս աշխատանքում օգտագործված «լավ բալանսավորված դեմոկրատական համակարգ» արտահայտությունից ես ենթադրեմ եմ, որ նա «արիստոկրատական հանրապետության» կողմնակից է [7]:

Պետական կառավարման հանրապետական համակարգին անդրադառնալիս Քեթրին Մաքաուլեյը իր գաղափարները խարսխում է Լուսավորության դարաշրջանի ռահվիրաներից մեկի՝ Ջոն Լոկի պետության մասին արտահայտած գաղափարների վրա: Որպես ազատական գաղափարական հոսանքի ներկայացուցիչ հեղինակը համակարծիք է Լոկի հետ, որ պետությունը ստեղծված է բնական իրավունքի և օրենքների երաշխավորմամբ (կյանք, ազատություն, սեփականություն)[8]:

Հեղինակը գտնում է, որ բնական վիճակը լիակատար ազատության և հավասարության վիճակն է սեփականության և կյանքի տնօրինման հետ մեկտեղ: Մաքաուլեյն իր աշխատանքում ներկայացված կառավարման ձևի հենասյուներից մեկը համարում է ազատության իրավունքը, որը մերժում է անձնական կախվածության ցանկացած հանգամանք: Հետևաբար աշխատանքում բերված բոլոր օրինակները հանգեցնում են քաղաքական ստրկության մերժմանը[9]: Ներկայացված բոլոր փաստերը մեզ թույլ են տալիս եզրահանգել, որ ճիշտ է Մաքաուլեյը բացահայտ չի արտահայտել իր հանրապետական կառավարման մոդելին կողմնակի լինելու փաստը, սակայն նա այս կառավարման համակարգի ջատագով է :

Մեր կարծիքը զալիս է հիմնավորելու այն փաստը, որ, համաձայն Քեթրին Մաքաուլեյի, ստրկական կախվածությունը և անհավասարությունը այն գործոններից են, որոնք խեղում են ժողովրդի ամբողջականությունը միտված հավաքականության գաղափարը՝ մղելով վերջինիս գործել ընդդեմ հավերժական բարոյական ճշմարտությունների[10]:

Պետական կառավարման կարևորագույն հիմնահարցի հետ է աղերսվում կամքի ազատության ու պետական գործիչների գործունեության ենթահիմնահարցը, որը կապված է իր հայրենակիցների կամային հատկանիշների դրսևորումների հետ: Նա իր աշխատությունում անդրադարձել է այս խնդրին՝ ցանկանալով շեշտադրել, որ հանրապետական-դեմոկրատական ամուր կառավարման համակարգ ունենալու համար իր հայրենակիցները պետք է ունենան կամային ազատություն և արդար պետական գործիչներ: Հաշվի առնելով սա նրա ուսումնասիրությունները հետազոտողներից մեկը՝ Մարտինա Ռեուտերը, գտնում է, որ՝ Քեթրին Մաքաուլեյը առաջարկում է ռացիոնալ

ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԼՐԱՏՈՒ 2017

համապատասխանության[11] տարբերակը, այնինչ մյուսները ենթադրում են, որ նա համոզված դետերմինիստ կամ ժամանակակից Կալվինիստ է[12]:

Նա քննադատում է այն պետական գործիչների գործունեությունը, ովքեր իրենց քայլերով նպաստում են երկրի տարբեր ոլորտների քայքայմանը: Հեղինակն իր աշխատանքում նրանց նկարագրում է հետևյալ կերպ. «Լյս մարդիկ փորձում են համոզել ձեզ, որ նրանք, ովքեր հանդես են գալիս որպես իրենց երկրի անվտանգության համար ամենաշատը մտահոգվողները, ամենաքիչն են հետաքրքրված վերջինիս բարօրությանը: Նա պնդում է, որ, օրինակ, այս մարդիկ ժողովրդին ասում են, որ Կանադային վերաբերող փաստաթուղթը երաշխավորում է բնակիչների իրավունքները, և որ այս նահանգի բնակիչների արտոնությունները շնորհված են բրիտանական թագի կողմից»[13]: Նրանք ներկայացնում են, որ մարդկանց անսահմանափակ ենթարկվածությունը սահմանված է պետության կողմից պաշտպանության ընդունման անհրաժեշտությունից: Նա իր կարծիքը հիմնավորում է հետևյալ կերպ. «Վեճի էության վերաբերյալ ձեր գաղափարները խառնելու և մարդկային զգացմունքները ձեր մեջ ճնշելու համար, նրանք ասում են ձեզ, որ օրինակ ամերիկացիները չնայած հարկվել են համապատասխան կամ անհամապատասխան ձևով, ձեզ նման հայտնվում են նույն տիպի, անախորժ դրության մեջ»[14]:

Ամփոփելով հեղինակի այս հիմնահարցի և ենթահիմնահարցի վերաբերյալ իր աշխատությունում արտահայտած տեսակետները, կարծում ենք, որ նա հանրապետական մոդելի կողմնակից է, միաժամանակ, մեծապես ազդված լինելով Լուսավորության դարաշրջանի գաղափարախոսներից կարևորում է ազնիվ պետական գործիչների դերակատարությունը, ինչպես նաև իր հայրենակիցների՝ որպես քաղաքացիների կամային հատկանիշների դրսևորումները՝ խրախուսելով վերջիններիս պայքարել իրենք իրավունքների համար:

Հաջորդ հիմնահարցը, որին անդրադարձել է հեղինակը, աղերսվում է կայսրության գաղութային քաղաքականությանը: Հեղինակը հանդես է գալիս ազատական շարժման գաղափարներով, որոնք նա կայսրության գաղութային քաղաքականության մեջ մեծապես հակադրում է պահպանողական թևի գաղութային քաղաքականության վերաբերյալ սկզբունքներին: Տվյալ հիմնահարցի հետ աղերսվող ենթահիմնահարցում հեղինակն անդրադարձել է գաղութների բնակիչների հիմնարար իրավունքներին:

Որպես ազատականության (լիբերալիզմ) քաղաքական փիլիսոփայության ներկայացուցիչ՝ նրա աշխարհայացքը հիմնված է ազատության ու հավասարության գաղափարների վրա: Հետաքրքրական է այն փաստը, թե ինչպես է Մաքսուելը իր աշխատությունում ներկայացնում կայսրության գաղութային քաղաքականությանը վերաբերող գաղափարները: Նա ընտրել է հետևյալ մոդելը: Նա ներկայացնում է պահպանողական գաղափարական հոսանքի հենասյուներից մեկի՝ Բյորկի[15] գաղափարները այս հիմնահարցի վերաբերյալ, այնուհետև նույն հիմնահարցի շուրջ կատարում է իր վերլուծությունը և հակադրում մեկը մյուսին՝ վերջում ապացուցելով կայսրության զարգացման համար հանրապետական-դեմոկրատական կառավարման մոդելի հետ կապված գաղութային քաղաքականության առավելությունները:

Ճիշտ է հեղինակը ներկայացրել է Բյորկի տեսակետները իր գաղափարներին մոտ դիտանկյունից, սակայն ավելի խոր ուսումնասիրության դեպքում կարելի է եզրահանգել, որ նա իրականում հանդես է գալիս դրանց դեմ և իր աշխատանքում դրանք ներկայացնում է ոչ թե հիմնավորելու, այլ հակադրելու իր գաղութային գաղափարներին և ապացուցելու իր գաղափարների ճշմարտացիությունը: Բյորկը, ի տարբերություն Մաքսուելի, միապետության ջատագով է և միաժամանակ կայսրության գաղու-

թային քաղաքականության հարցում արդարացնում է իշխող գահակալների իրականացրած միջոցառումները:

Մաքաուլեյն իր աշխատությունում ներկայացնում է Բյորկի՝ որպես պահպանողական թևի ներկայացուցչի գաղութային քաղաքականությունը՝ շեշտադրելով այն իրողությունը, որ անկախության համար ամերիկյան պատերազմի դրդապատճառները հիմնավորապես հակոտնյա են իր գաղափարներին: Հետաքրքրական է այն փաստը, որ Մաքաուլեյը ընտրել է մի քանի հեղինակների և իր աշխատությունում մեծապես կիրառում է նրանց տեսակետները: Սա իհարկե ունի իր պատճառը: Նա ընտրել է աշխատանքային այս մեթոդը, քանի որ բացահայտորեն չի ներկայացրել իր տեսակետներն այս հիմնահարցերի և դրանց ենթահիմնահարցերի վերաբերյալ և համեմատությունների կամ վերջիններիս կարծիքները ներկայացնելու միջոցով հիմնավորել է իր տեսակետները: Մաքաուլեյը մեջբերում է Բյորկի կարծիքը ամերիկյան գաղութների հետ անգլիական կառավարության կոնֆլիկտի վերաբերյալ՝ նշելով, որ անկախության համար Ամերիկյան գաղութների հետ կոնֆլիկտի ամենակարևոր պատճառներից մեկը անգլիական կառավարության հովանավորչական միջոցառումներն են առևտրի ոլորտում: Բյորկը հատկապես կտրուկ քննադատում էր «արհեստական առևտրի» այս քաղաքականությունը, որը կարգավորվում էր ոչ թե առաջարկի և պահանջարկի գործընթացով, այլ պետական հարկադրանքի միջոցներով[16]:

Նա իր աշխատությունում նշում է, որ Բյորկն ընդունում էր մարդկային մտքի միջոցով Աստվածային օրենքի ընկալման հիմնական դրույթների հնարավորությունը, սակայն դրա հետ մեկտեղ նկատի ուներ ոչ թե առանձին անհատի գիտակցությունը, այլ ազգի կոլեկտիվ գիտակցությունն ընդհանուր առմամբ, որը կարող է սերունդ առ սերունդ կուտակել Աստվածային իմաստության կարևորագույն գիտելիքը[17]: Հեղինակը, մեր կարծիքով, ներկայացնում է իր և պահպանողական ուղղության այս մտածողի գաղութային քաղաքականության վերաբերյալ առևտրային և համամարդկային բնական օրենքի գաղափարների տարբերությունները՝ ցանկանալով դրանց միջոցով ներկայացնել պետության կառավարման հանրապետական ձևի և դրա հետ ածանցվող գաղութային քաղաքականության առավելությունները:

Երկու հեղինակների իրարամերժ տեսակետները արտահայտվում են նաև հետևյալում: Իր գրքում հեղինակը ներկայացնում է, որ, ի տարբերություն իրեն, Բյորկը մերժում էր Լուսավորության դարաշրջանում մեծ տարածում ունեցող հասարակական դաշինքի տեսությունը, համաձայն որի հասարակությունը և պետությունը առաջացել են առանձին անհատների գիտակցված որոշման հետևանքով[18]:

Դիտարկելով յուրաքանչյուր պետություն որպես ստեղծագործական ջանքերի արդյունք և վերջինիս բոլոր սերունդների քաղաքացիների ժառանգական սեփականություն՝ Բյորկը, ի տարբերություն Մաքաուլեյի, հատկապես մեծ նշանակություն էր տալիս ժառանգականության սկզբունքին քաղաքականության և իրավունքի մեջ: Միապետական գաղափարների և այս համակարգի գաղութային քաղաքականության միտաբանության ասպացուցման համար Մաքաուլեյը մեջբերում է Բյորկի հետևյալ կարծիքը. «Հոգ չի տանի իր սերնդի մասին այն ժողովուրդը, որը հայացք չի նետում նախնիների վրա... Շնորհիվ սահմանադրական քաղաքականության մենք ստանում, պահպանում և փոխանցում ենք մեր սեփականությունը և կյանքը մեր սերունդներին[19]: Քաղաքական ինստիտուտները և սեփականությունը տրվում և վերցվում են մեզանից նույն ճանապարհով»[20]:

Վերլուծելով Քեթրին Մաքաուլեյի «Դիմում՝ Անգլիայի, Շոտլանդիայի և Իռլանդիայի ժողովուրդների ներկայիս կարևոր հարցերի վերաբերյալ» գիրքը պարզորոշ նկատվում է, որ ըստ նրա, ազատ մարդիկ պետք է կառավարվեն ոչ թե կամայական այլ

ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԼՐԱՏՈՒ 2017

մարդու էությունից բխող օրենքներով, որը համապատասխանում է իրականությանը և հնարավոր է ընկալել պատճառահետևանքային կապի միջոցով[21]: Այս աշխատության մեջ նա բացատրում է, թե ինչպե՞ս պետք է գաղութների բնակիչները պահպանեն իրենց ազատությունը՝ ընդդեմ Ստյուարտների արքայատոհմի հավակնությունների և կամայական իշխանության հարկադրանքի:

Հեղինակը կիրառում է այն սկզբունքը, որ իրավունքները, եթե դրանք ընդհանրապես գոյություն ունեն, տիեզերական են և զարմանալի չէ, որ նա փորձում է ցույց տալ իր հայրենակիցներին գաղութների հարկման անարդարացիությունը՝ զուգահեռաբար շեշտելով, որ դրանց իրավունք չի տրվում ներկայացուցիչ ունենալ բրիտանական պառլամենտում: Նա բացատրում է իր հայրենակիցներին, թե ինչպիսի կորուստ կլինի, եթե նրանք զրկվեն ամերիկյան գաղութների հետ առևտրական բոլոր արտոնություններից: Բայց իր հիմնական բողոքն ուղղված է ոչ թե իր հայրենակիցների անձնական շահերի ու նկրտումների դեմ, ովքեր կարծում են, որ իրենց սեփական հարկման բեռը թեթևանում է այն ամերիկացիների վրա ավելի շատ դնելով, այլ այն սկզբունքն է առաջադրում, որ, ուրիշների իրավունքները պաշտպանելով, որևէ մեկը կարող է երկարատև ժամանակահատվածի համար ապահովել իր սեփական իրավունքները: Նա շեշտում է, որ կամայական հարկման ձևը (ըստ stamp act-ի[22]) դիմադրության չհանդիպեց իր հայրենակիցների կողմից՝ բացառությամբ նրանց ովքեր մասնավորապես մտահոգված են Մեծ Բրիտանիայի և իր գաղութների միջև առևտրական փոխշահավետ համագործակցության ընդհատմամբ: Պառլամենտի գործունեությունը առևտրի ոլորտում ցայտուն կերպով ներկայացվում է վերջինիս կողմից ընդունված երկու այլ փաստաթղթերով, մասնավորապես Բոստոն նավահանգստի վերաբերյալ փաստաթղթերով[23]: Մեկ այլ փաստաթղթում նշվում է, որ նրանք զրկված են Ասամբլեա և Երդվյալ ատենակալների դատարան ունենալու իրավունքից և տարազան այլ օրենքներ, որոնց կիրարկմամբ Քվեբեկը ավելի վատ վիճակում է հայտնվում, քան այն նախկինում էր՝ Ֆրանսիայի տիրապետության տակ:

Մաքաուլեյի և Բյորկի տարբեր քաղաքական հայացքները դրսևորվում են նաև հետևյալում: Մաքաուլեյը բացահայտորեն կոչ է անում բրիտանացիներին, մասնավորապես գաղութների բնակիչներին, պայքարել իրենց հիմնարար իրավունքների համար՝ հակադրվելով միապետական նկրտումներին:

Մեկնաբանելով գաղութային քաղաքականության առանձնահատկությունները՝ Քեթրին Մաքաուլեյը իր աշխատանքում նշում է գաղութների հետ Մեծ Բրիտանիայի համագործակցության արդյունավետության կարևորագույն հիմնահարցը:

Հեղինակը Բրիտանիայի գաղութային քաղաքականությունը ներկայացնում է հետևյալ ձևով. «Քվեբեկ նահանգի համար փաստաթղթի յուրաքանչյուր տողում մենք նկատում ենք բռնապետության տարրեր: Համաձայն 1763թ. թագավորական հռչակագրի՝ կանադացիները բրիտանական թագի բոլոր արտոնություններից և իրավունքներից օգտվելու փոխարեն զրկված են խղճի ազատությունից և ենթարկվում են թագավորին և՛ քաղաքացիական և՛ հոգևոր տիրույթներում և համեմատաբար ավելի վատ վիճակում են, քան երբ գտնվում էին Ֆրանսիայի տիրապետության տակ»[24]:

Իր աշխատության մեջ Քեթրին Մաքաուլեյը ցույց է տալիս, որ բրիտանական կառավարությունն այն կարծիքին է, որ գաղութների հարկման և վերջիններիս բնակիչներին ստրկական կախվածության մեջ զգելու ամենաարդյունավետ եղանակը նրանց առևտրային կապերով պարտավորեցնելն է:

Հեղինակը շեշտում է, որ բրիտանական կայսրությունն իր գաղութների հետ վերաբերվում է ավելի վատ, քան նվաճված երկրների: Ո՛չ Ուելսը և ո՛չ էլ Իռլանդիան չեն

հարկվում այնպես, ինչպես գաղութները և ներկայացուցիչներ են ուղարկում բրիտանական պառլամենտ՝ ի տարբերություն վերջիններիս[25]:

Իր աշխատանքում հեղինակը կատարում է հետևյալ մեջբերումը. «Մինչև պառլամենտում ներկայացուցիչներ չունեցող ամերիկյան գաղութներին հարկելը կառավարությունը պետք է նվազեցնի չափից ավելի բարձր աշխատավարձերը, իջեցնի անհանաչափ արտոնությունները, վերացնի ապօրինի նպաստները, նախընտրական քարոզարշավին հատկացվող ծախսերը, պառլամենտում ծայների համար հատկացվող կաշառքները և այլն: Այս միջոցառումներով գահակալը տաս անգամ ավելի շատ եկամուտ կունենա, քան հարկումից և անարդարացի գործողություններից գաղութների նկատմամբ»[26]:

Նա այն կարծիքին է, որ, եթե բրիտանական գաղութները քաղաքացիական պատերազմ սկսեն կայսրության դեմ, Բրիտանիան կկործանի և՛ իրեն, և՛ Ամերիկյան իր գաղութներին, իր հերթին ամերիկյան իր գաղութները դանդաղորեն ձեռք կբերեն անկախություն: Սա կհանգեցնի նրան, որ բրիտանական հսկայածավալ կայսրությունը կգրկվի այն բոլոր արտոնություններից և առավելություններից, որոնք գալիս էին գաղութներից: Այս դեպքում երկիրը կպարսիակվի իր սահմանների մեջ և անսահման իշխանությամբ օժտված բռնապետի տիրակալությամբ նույնիսկ կկանգնի եվրոպական հզոր այլ երկրի ենթակայության տակ ընկնելու վտանգի առջև[27]:

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Барг М. А., Образ Великой французской революции в современной ей английской радикальной публицистике (защита революции историком Кэтрин Маколей)//От Просвещения к революции: из истории общественной мысли нового времени. М., 1990. стр. 85-86
2. Креленко Н. С., Кэтрин Маколей - леди Фукидид XVIII века // Историографический сборник. Межвузовский сборник научных трудов. Вып. 17. Изд-во Саратовского университета, 1998. стр. 82
3. Clarke, Randolph, 2000, “Incompatibilist [Nondeterministic] Theories of Free Will”, The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2000 Edition), Edward N. Zalta [ed.], p. 75
4. Pocock, J. G. A. 1998. “Catherine Macaulay: patriot historian.” In Women writers and the early modern British political tradition, edited by H. Smith. Cambridge: Cambridge University Press, p. 13
5. Мирзаев С. Б., Полибий. [Серия «Из истории политической и правовой мысли»]. М., Юрид. лит, 1986, Самохина Г. С. Полибий: эпоха, судьба, труд. СПб., Изд-во СПбГУ, 1995, Фриц К. фон. Теория смешанной конституции в античности: критический анализ политических взглядов Полибия, Издательство СПбГУ, 2007, стр. 63
6. Skinner, Quentin, 1998, Liberty before Liberalism, Cambridge: Cambridge University Press, p. 71
7. Т. Р. Peardon, The Transition in Historical Writing (1933), p. 66
8. Ashcraft, Richard, 1986. Revolutionary Politics & Locke's Two Treatises of Government. Princeton: Princeton University Press. Discusses the relationship between Locke's philosophy and his political activities, p. 29
9. Locke, John, 1689, Two Treatises of Government, 2nd edition, Cambridge: Cambridge University Press, 1967.
10. Skinner, Quentin, 1998. Liberty before Liberalism, Cambridge: Cambridge University Press, p. 23

11. Ապակողմնորոշիչ կլինի հատկորոշել ազատ կամքի հստակ սահմանումն այս գաղափարին նվիրված փիլիսոփայական աշխատանքներում, քանի որ սրա վերաբերյալ կան տարբեր գաղափարներ: Հիմնականում փիլիսոփաները գտնում են, որ մարդկանց անհրաժեշտ է բարոյական առումով պատասխանաուլիքնել իրենց վարքի համար (O'Connor, Timothy, 2002. "Free Will", The Stanford Encyclopedia of Philosophy [Spring 2002 Edition], Edward N. Zalta [ed.]):
12. Reuter, Martina. 2007. "Catharine Macaulay and Mary Wollstonecraft on the Will", In *Virtue, Liberty and Toleration, Political Ideas of European Women 1400–1800*, edited by J. Broad and K. Green. Dordrecht: Springer, p. 64
13. Macaulay, Catharine, 1783. *A Treatise on the Immutability of Moral Truth*, London: A. Hamilton, p. 25; Hill, Bridget, 1992, *The Republican Virago: The Life and Times of Catharine Macaulay, Historian*. Oxford: Clarendon Press, p. 57
14. Macaulay, Catharine, 1778. *History of England from the Revolution to the Present Time in a Series of Letters to a Friend*, Bath: R. Cruttwell, p. 10; Macaulay, Catharine, 1775. *Address to the People of England, Scotland, and Ireland on the Present Important Crisis of Affairs*. London: Dilly, p. 29, p. 14
15. Чудинов А.В. Размышления англичан о Французской революции: Э. Бёрк, Дж. Макинтош, У. Годвин. М.: Памятники исторической мысли, 1996, стр. 26
16. Robert Eccleshall, *English Conservatism since the Restoration* [London: Unwin Hyman, 1990], p. 18
17. Cone, Carl B. *Burke and the Nature of Politics* (2 vols, 1957, 1964), a detailed modern biography of Burke; somewhat uncritical and sometimes superficial regarding politics, p. 39
18. Lock, F. P. *Edmund Burke. Volume I: 1730–1784* (Clarendon Press, 1999), p. 28
19. Burke, Edmund, *The Writings and Speeches of Edmund Burke* [9 vol 1981–] vol 1; vol 2; vol 6 India: *The Launching of the Hastings Impeachment, 1786–1788*, p. 35
20. Burke, Edmund, *The Writings and Speeches of Edmund Burke* [9 vol 1981–] vol 1; vol 2; vol 6 India: *The Launching of the Hastings Impeachment, 1786–1788*, p. 49
21. Macaulay, Catharine, 1775. *Address to the People of England, Scotland, and Ireland on the Present Important Crisis of Affairs*. London: Dilly, p. 19
22. Բրիտանական պառլամենտի կողմից 1765թ. ընդունված փաստաթուղթ: [Morgan, Edmund S. and Morgan, Helen M. *The Stamp Act Crisis: Prologue to Revolution*. (1963), "The Stamp Act of 1765 – A Serendipitous Find" by Hermann Ivester in the *Revenue Journal*, the Revenue Society, Vol. XX, No.3, December 2009, pp. 87–89.]
23. Բրիտանական պառլամենտի կողմից 1774թ. ընդունված առևտրային փաստաթուղթ, որը օրենք դարձավ 1774թ. մարտի 31-ին, որի հիմնական նպատակն էր ապահովել Մեծ Բրիտանիայի իրավասությունները ամերիկյան իր դոմինիոնների նկատմամբ: [Frothingham, *Rise of the Republic* [Boston, 1872]; Halsey, *Boston Port Bill* (New York, 1904):
24. http://www.specific-claims-law.com/index.php?option=com_content&view=article&id=12%3Aroyal-proclamation-1763&catid=5&Itemid=8
25. Hay, Carla H. 1994, "Catharine Macaulay and the American Revolution." *The Historian*, 56(2), p. 16
26. Macaulay, Catharine, 1775. *Address to the People of England, Scotland, and Ireland on the Present Important Crisis of Affairs*. London: Dilly, p. 21
27. *Ibid.*, p. 28

ԱՄՓՈՓԱԳԻՐ

Քեթրին Մաքաուլեյ. «Դիմում Անգլիայի, Շոտլանդիայի և Իռլանդիայի
ժողովուրդների ներկայիս կարևոր հարցերի վերաբերյալ»
Էյա Դիասյան

Իր «Դիմում Անգլիայի, Շոտլանդիայի և Իռլանդիայի ժողովուրդների ներկայիս կարևոր հարցերի վերաբերյալ» գրքում Քեթրին Մաքաուլեյը ներկայացրել է կայսրության կառավարման ձևի և գաղութային քաղաքականության բացահայտման վերաբերյալ վերլուծությունները:

Հեղինակը մեկնաբանել է Բրիտանական կայսրության գաղութային քաղաքականությունը: Միաժամանակ նա փորձում է բացատրել իր համաքաղաքացիներին, որ այս տիպի կառավարությունը կարող է բազմաթիվ բացասական հետևանքներ ունենալ ամբողջ կայսրության համար:

SUMMARY

**Catharine Macaulay, *Address to the People of England, Scotland, and Ireland on the Present Important Crisis of Affairs*
Elya Ghiasyan**

Keywords: *Colonial politics, Republic, Democratic System, Freedom, Constitution*

In her book «*Address to the People of England, Scotland, and Ireland on the Present Important Crisis of Affairs*» Catharine Macaulay submitted the analyses of the form of the government and revealed the colonial politics of the empire.

The author demonstrated the colonial politics of the British Empire. Simultaneously, she was trying to explain to her citizens that this particular kind of government can have many negative consequences for the whole Empire.

РЕЗЮМЕ

**Катарина Маколей, «Обращение к народу Англии, Шотландии и Ирландии о
нынешнем кризисе важных дел»(1775)
Эля Гиасян**

Ключевые слова: *колониальная политика, республика, демократическая система, свобода, конституция*

В своей книге «*Обращение к народу Англии, Шотландии и Ирландии о нынешнем кризисе важных дел*» Катарина Макаулей показывает анализы, касающиеся формы правления в Британии и колониальную политику правящего класса.

Автор показывает колониальную политику Британской империи. В то же время она пытается объяснить своим согражданам, что этот тип госуправления может иметь ряд негативных последствий для всей империи.